

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όπως κάθε κείμενο που αφορά τη μνήμη, έτσι και το βιβλίο αυτό είναι αποτέλεσμα δύο πράξεων απόδοσης τιμής. Το 1998 είχα την τιμή να μετέχω στο πρόγραμμα των Διαλέξεων που θεσμοθετήθηκαν με δημόσια δαπάνη στη μνήμη του καθηγητή Ουίλιαμ Μπέντελ Στάνφορντ στο Κολέγιο Τρίνιτι του Δουβλίνου. Εκεί για πρώτη φορά διερεύνησα δημόσια τη σχέση της αρχαιολογίας της κοινωνικής μνήμης, εστιάζοντας σε μεμονωμένες περιπτώσεις που αφορούσαν τους Έλληνες υπό ρωμαϊκή κυριαρχία και τους Μεσσήνιους υπό σπαρτιατική κατοχή. Τα κεφάλαια 1, 2 και 4 του παρόντος βιβλίου αποτελούν διευρυμένες και αναθεωρημένες εκδοχές εκείνων των διαλέξεων στο Δουβλίνο. Έναν χρόνο αργότερα, εκφώνησα την Έβδομη Διάλεξη Κλασικής Αρχαιολογίας στη μνήμη του Ίαν Σάντερς, στο Πανεπιστήμιο του Σέφληντ. Προς τιμήν του ίδιου του Σάντερς, ενός πρωτοπόρου στις κρητικές σπουδές των Ιστορικών χρόνων, στράφηκα στα αναμνηστικά τοπία της Κρήτης των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων. Το κεφάλαιο 3 αποτελεί μια αναθεωρημένη εκδοχή της διάλεξής μου στο Σέφληντ.

Ωστόσο, η περιέργειά μου σχετικά με την αρχαιολογία και τη μνήμη χρονολογείται από πολύ παλαιότερα. Μια έμμονη προσκόλληση στη μνήμη αποτέλεσε το σήμα κατατεθέν των τελευταίων δεκαετιών του 20ου αιώνα (με άλλα λόγια και της δικής μου ωριμότητας). Και στην αλλαγή της χιλιετίας, όταν δόθηκαν αυτές οι διαλέξεις, το θέμα αυτό ήταν σχεδόν αναπόφευ-

πτο, τόσο στους ακαδημαϊκούς κύκλους όσο και έξω από αυτούς. Θυμάμαι ότι για πρώτη φορά αναρωτήθηκα για την κοινωνική μνήμη των Ελλήνων, όταν εργαζόμουν με τον Πήτερ Κάλαχαν στην Κνωσό τη δεκαετία του 1980 και άκουσα να μιλούν για την ανακάλυψη αναθημάτων της Ρωμαϊκής εποχής στο σεβαστό –και, όπως εγώ το είχα στο μυαλό μου, σχεδόν αποκλειστικά προϊστορικό– Ιδαίο Άντρο στην Κρήτη (για το οποίο γίνεται λόγος στο κεφάλαιο 3). Η έρευνα πάνω στις τοπικές εξελίξεις στη ρωμαϊκή Ελλάδα (μια περιοχή που «είχε εμμονή με το παρελθόν της») και η έρευνα πεδίου στη Μεσσηνία (ένα λαμπρό παράδειγμα ενός «λαού χωρίς ιστορία») με ώθησαν ν' αναρωτηθώ ακόμη περισσότερο για το τι θυμούνται οι άνθρωποι στην Ελλάδα ή οπουδήποτε αλλού, γιατί και πώς το θυμούνται.

Στην πορεία, συνάντησα αρκετούς ανθρώπους οι οποίοι, άμεσα ή έμμεσα, έδωσαν ώθηση στους συλλογισμούς μου σχετικά με «τις χρήσεις του παρελθόντος μέσα στο παρελθόν» και μου πρόσφεραν τα κατάλληλα εφόδια για να αντιπαλέψω ένα τέτοιο θέμα. Στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, οι Τζων Φ. Τσέου και Άντονι Μ. Σνόντγκρας μου δίδαξαν τις αρχές της επιτόπιας έρευνας επιφανείας, επομένως και τις μελέτες του αρχαιολογικού περιβάλλοντος· εδώ προσπάθησα να διευρύνω τις πεποιθήσεις τους σχετικά με την αξία και τη βαρύτητα των μαρτυριών που παρέχουν οι έρευνες επιφανείας στον τομέα της αναμνηστικής συμπεριφοράς. Στο Πανεπιστήμιο του Ρέντινγκ, ο συνάδελφός μου Ρίτσαρντ Μπράντλεϋ μου έμαθε να μελετώ τα μνημεία και κυρίως τη «μεταθανάτια ζωή» των μνημείων και μου έδειξε πώς να τα ερμηνεύω με αυτοπεποίθηση. Ο συνδυασμός των στοιχείων που δίνουν το τοπίο και τα μνημεία μάς προσφέρει όχι μόνο ένα σαφές, αλλά –πιστεύω– ένα *απαραίτητο* μέσο με το οποίο μπορούμε να ανιχνεύσουμε την κοινωνική μνήμη στην αρχαιότητα.

Όμως, ας μη γελιόμαστε: δεν πρόκειται για ένα εύκολο εγχείρημα. Η «εύθραυστη δύναμη» της μνήμης (σύμφωνα με τα λόγια του Σάκτερ) δεν επιτρέπει εύκολα συμπεράσματα ή τις έτοιμες λύσεις, όσο επιθυμητά κι αν φαίνονται (Schacter 1996, 1-13). Σ' ένα πρώιμο στάδιο της έρευνας θυμάμαι ότι είχα αναθαρρήσει από τις ευχαριστίες στο βιβλίο του Πάτρικ Γκήρου, *Φαντάσματα της Ανάμνησης: Μνήμη και Λήθη στα τέλη της 1^{ης} χιλιετίας (Phantoms of Remembrance: Memory and Oblivion at the End of the First Millenium)*. Εκεί ανέφερε τη γνώμη ενός ανώνυμου κριτικού για το πρόγραμμα που πρότεινε:

Από τα πρώτα χρόνια των σπουδών τους, οι ιστορικοί μαθαίνουν να μην βασίζονται σε σιωπηρά επιχειρήματα (argumentum ex silentio), αλλά ο Πάτρικ Γκήρου προτείνει να μελετήσουμε τον ήχο των μεσαιωνικών σιωπών. Όμως, όποιο και αν είναι το αποτέλεσμα του τραγουδιού, οι σιωπές παραμένουν άηχες. Πώς μπορεί κάποιος να μελετήσει αυτά που ξέχασαν οι άνθρωποι στο παρελθόν; ... Θέλει να γράψει για «δομές λήθης». Η συμβουλή που θα του έδινα είναι η εξής: ξέχασέ το.

(Geary 1994, xiii-xiv)

Αλλά ο Γκήρου επέμεινε και –καλώς ή κακώς– το ίδιο έκανα κι εγώ.

Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στο Τμήμα και τους φοιτητές του Κολλεγίου Τρίνιτι στο Δουβλίνο, ειδικότερα την Κάθλην Κόλμαν και τον Μπράιαν ΜακΤζίνγκ, για τα χρήσιμα σχόλια που έκαναν στις Διαλέξεις για τον Στάνφορντ, καθώς και για την ευγενική φιλοξενία τους. Παρόμοιες ευχαριστίες εκφράζω και στην Επιτροπή Διαλέξεων στη μνήμη του Ίαν Σάντερς και στο κοινό μου στο Σέφληντ, και όλος ιδιαιτέ-

ρωσ στον Πωλ Χάλστεντ, τον Τζων Μπάρρετ και τον Τζων Μόρλαντ. Η Μπετίνα Μπέργκιαν, ο Πωλ Κάρολντς, η Κάθλιν Κόλεμαν, ο Γιάς Έλσερ, ο Κρίστοφερ Τζόουνς, ο Νίνο Λουράγκι, ο Ρόμπιν Όσμπορν και η Τζόζεφιν Σάγια διάβασαν το σύνολο ή τμήματα του έργου και έδωσαν χρήσιμες συμβουλές, όπως κι ένας ανώνυμος κριτικός του Καίμπριτζ Γιουνιβέρσιτι Πρες. Θα πρέπει, όπως πάντα, ν' αναφερθώ ξεχωριστά στον Τζων Τσέρν για το κοφτερό του μάτι και τη στέρεη γνώση της γραμματικής. Κάποια εμπειρικά δεδομένα και ορισμένες θεωρητικές προσεγγίσεις παρουσιάστηκαν ενώπιον κοινού στην Αμερικανική Ανθρωπολογική Ένωση και στο Συμπόσιο του Ιδρύματος Βένερ-Γκρεν για τις Ανθρωπολογικές Έρευνες, με θέμα «Αυτοκρατορικοί σχεδιασμοί: Συγκριτικές δυναμικές των Πρώιμων Αυτοκρατοριών» (Alcock 2000· 2001b). Τέλος, θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους συμμετέχοντες στο εργαστήριο με θέμα «Μνημεία και Λήθη» (κυρίως την Ελέν Λιπστάτ), το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Φορντ και πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ· εξίσου ευχαριστώ όσους συμμετείχαν στο μεταπτυχιακό μου σεμινάριο με θέμα «Η Αρχαιολογία της Δεύτερης Σοφιστικής», που έγιναν στο Χάρβαρντ, όταν βρισκόμουν εκεί ως επισκέπτρια καθηγήτρια το 2001.

Η Ρόμπιν Μήντορ-Γούντραφ (Μουσείο Αρχαιολογίας Κέλσν, Πανεπιστήμιο Μίτσιγκαν) και ο Τζων Ντόναλτσον (Μουσείο Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Καίμπριτζ) βοήθησαν αποτελεσματικά στην απόκτηση κάποιων στοιχείων της εικονογράφησης· ο Ντέιβιντ Λ. Στόουν (Πανεπιστήμιο Βοστώνης) και ο Πωλ Γιαρόνσκι (Πανεπιστήμιο Μίτσιγκαν, Τμήμα Φωτογραφιών) δημιούργησαν πολλές από τις εικόνες. Η εργασία μου για το βιβλίο αυτό βοηθήθηκε σε μεγάλο βαθμό από

την ιδιότητά μου ως καθηγήτριας στην έδρα Arthur F. Thurnau του Πανεπιστημίου του Μίτσιγκαν.

